

Лъчезар ЙОРДАНОВ

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

СЪВРЕМЕННИ ГЕОИКОНОМИЧЕСКИ АСПЕКТИ НА БАЛКАНИТЕ

Lachezar YORDANOV

“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

CONTEMPORARY GEOECONOMIC ASPECTS OF THE BALKANS

The Balkan economies have always been evasive in their development. That is partly because of the ravaging wars they had suffered in the last century. On the other hand, most of the countries (except Greece) were under the Communism regime for approximately half a century. Some of them were satellite states of the Soviet Union, i.e. Bulgaria and Romania, to a great extent. The western Balkan countries were part of the Federal Republic of Yugoslavia. During that period of half a century the Balkan economies were in state of slow development.

In the 1990s these countries began their economic transformation to market-based economy. The process, however, was evasive but for some of them it was economical thrive. Some of the economies were not able to catch up the development of other European countries that were also under the Communism regime.

When the World Financial Crisis happened in 2007 the Balkan economies were in shock. Recession occurred.

Aim of this article is to analyze how the Balkan economies are handling the effect of the financial crisis, and how they are developing. We have used typological approach in order to distinguish two groups of countries that have similarity in their economic development.

Keywords: Balkans, economy, geoeconomics, World Financial Crisis, Gross Domestic Product.

Въведение

Географията е неизчерпаем източник за анализ на социално-икономически процеси. „Пространствените измерения на обществените явления и процеси (включително икономическите) са част от предметната същност на географските изследвания. Така в обществения блок географски науки стопанството често се проявява като обект, а икономическите процеси – като един от основните предмети на изследване“ (Русев 2008: 123).

Икономиката е един от непосредствените фокуси на географските изследвания, тъй като засяга важни обществени дейности като производство на стоки и услуги и тяхното реализиране. Изучаването на тези дейности е приоритет на геоикономиката.

„Геоикономиката е наука, която изучава закономерностите, принципите и факторите за формирането, развитието и прогнозирането на стопанските отрасли, териториално-стопанските комплекси и икономическите райони в зависимост от конкретните природни, демографски, технико-технологични, социално-икономически и екологични условия“ (Дончев, Пенерлиев 2003: 9).

„Геоикономиката изучава човешките, природните и социално-икономическите ресурси, развитието и териториалното разположение на отраслите на стопанството в света“ (Кръстев, 2007: 9).

В статията се представят геоикономическите аспекти на развитието на балканските стопанства и се анализира моментното състояние на тези стопанства.

Методически инструментариум

Комплексният характер на географията изисква прецизен научен инструментариум. При изучаването на страни с различна специализация на икономиката е необходимо да се приложи типологичния подход, който е „насочен към разкриване на отделните групи от изучавани процеси и обекти, които имат постоянни различия, преди всичко качествени“ (Горнунг и др., 1986: 18–19). Или казано по друг начин, типологичният анализ изучава процеси и обекти, отличаващи се с устойчиви количествени и качествени различия (Дончев, Пенерлиев 2003: 10). Следователно е необходимо да се приложи типологичната класификация като метод, чрез който се характеризират отделните страни по определен критерий с подходящи показатели (Русев 2007: 157).

Теорията разграничава микро-, мезо-, макро- и мегааспекти на икономиката. Макроикономиката изследва националното стопанство (също и секторите му). Затова резонно в хода на научното изложение да бъдат използвани внимателно подбрани макроикономически показатели.

Времеви обхват на изследването и източници на статистически данни

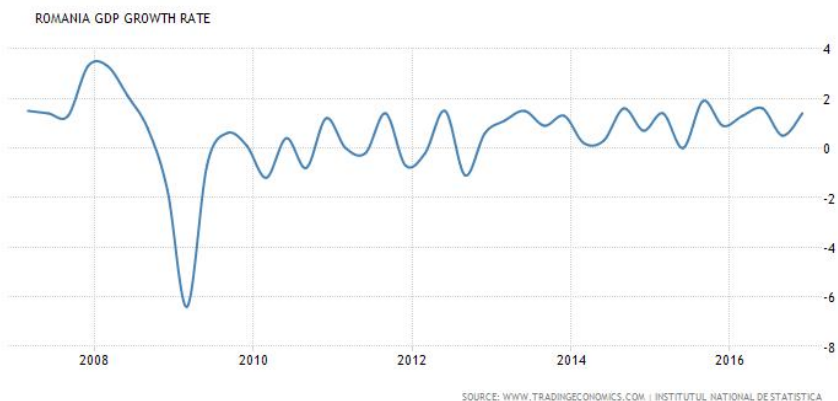
Резонно е да се проследят икономическите процеси на Балканите след началото на Световната финансова криза (започнала през 2007–2008 г.), тъй като последната пре моделира и канализира развитието на балканските стопанства в различни икономически плоскости. Данните от макроикономическите показатели брутен вътрешен продукт (БВП), БВП на глава от населението, ръст на БВП, инфлация (индекс на потребителските цени) и ръст на безработица са взети от сайта на Световната банка. Графиките за ръста на БВП са взети от сайта <<http://www.tradingeconomics.com/>>, който използва данни от статистическите институти на балканските страни. Поради тази причина е възможно да има леко разминаване между стойностите на Световната банка и Трејдингикономикс. За нас е важно данните да бъдат представени визуално, с цел разкриване на контрасти в икономическите стойности през различни години.

Типологичният подход ни дава известна свобода да разграничим два полюса на развитие на балканските страни. С основание бихме обособили Източни, на единия полюс, и Западни Балкани, на другия. Страните от Източните Балкани включват Румъния, България и Гърция, които са част от Европейския съюз и се характеризират със сравнително устойчиви темпове на икономическо развитие. Западните Балкани, от друга страна, се развиват с по-ниски темпове (с изключение на Хърватска и Словения), най-вече заради ефекта на бавната икономическа трансформация. Ще си позволим да цитираме специалния доклад на Международния валутен фонд за развитието на Западните Балкани от началото на новия век. „Западните Балкани претърпяват значителна трансформация през последните 15 години, след като прекараха по-голямата част от 90-те години, опозорени от конфликти. Те преминаха към пазарно ориентирани системи, приватизираха много неефективни държавни и социални предприятия, бързо наложиха модерни банкови системи и подобриха външната ориентация на икономиките си. Резултатът се изрази в значително догонване на жизнените стандарти на техните по-богати напреднали съседи от Европейския съюз. Но ходът на структурната реформа беше разочароващ, което се дължи на комбинация от умора от реформиране, съпротива при инвестиционни интереси, тежки политики, които възпираха опитите за реформи, и закъсняло членство в Европейския съюз.“ <https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2015/eur/eng/pdf/ere1_sr_030915.pdf, посетен на 18.09.2015>

Страните от Балканския п-в могат да се групират и по други критерии и показатели. Само ще разгледаме тяхната вариативност. Например, могат да се обособят в една група страните членки на ЕС, а в друга - тези, които са страни кандидатки (Албания, бившата югославска република Македония, Сърбия, Черна гора) и потенциалните кандидатки (Босна и Херцеговина и Косово). Тази класификация би могла да се обособи като самостоятелна за изследване от друг характер, тъй като тече процесът на постепенна интеграция на част от страните в ЕС. Балканските държави могат да се групират още по стойност на БВП, ръст на БВП, ИЧР и др.

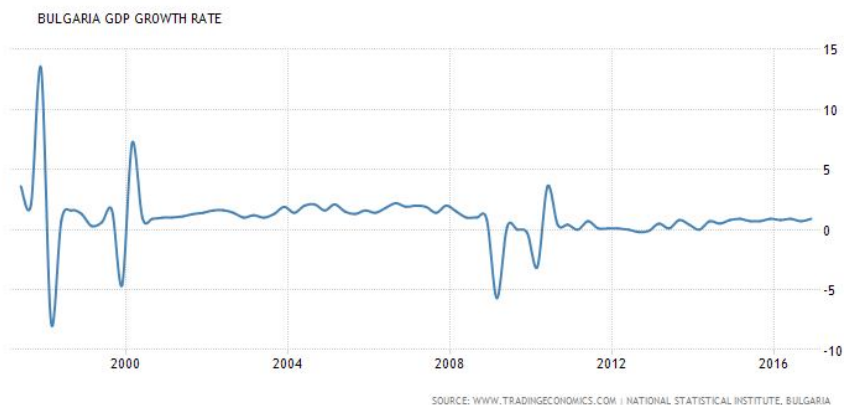
Източни Балкани

Традиционно за Румъния е добре развита черната и цветната металургия и машиностроенето, особено автомобилостроенето. Автомобилите „Дачия“ са едни от най-конкурентните на източноевропейския пазар, като компанията разработва нови модели коли на разумни цени. Добре развити в Румъния са химическата промишленост, хранително-преработващата индустрия, транспортът и туризмът. Земеделието е отлично развито. Водещи транснационални корпорации (ТНК) в страната са „Нокиа“, „Лукойл“, „Метро кеш енд кери“, „Бритиш Американ Табако“ и др. БВП на Румъния е 199 млрд. долара, 9 997 \$ на глава от населението, като за периода от 2010 до 2014 г. се е увеличил значително. Ръстът на БВП за 2014 г. е 1,8%. От графиката долу може да се проследи ръстът на БВП по години след световната икономическа криза. Инфлацията за 2014 г. е 1,1%. Ръстът на безработица в Румъния е 7,3% за 2013 г., което е незначително увеличение спрямо 2012 г. с 0,3%.

Графика 1. Ръст на БВП на Румъния по години след световната икономическа криза
Източник: <<http://www.tradingeconomics.com/>>

Добре развити в България са металургията и машиностроенето. В Ловеч се произвеждат автомобили „Great Wall“ по лиценз на едноименната китайска корпорация. Химическата промишленост е представена главно от „Девня Цимент“ и „Лукойл Нефтохим Бургас“ със специализация в рафинирането на нефт. Транспортната мрежа на България се модернизира. Банковото дело и туризмът са сред приоритетно развиващите се. След 2011 г. БВП на България се увеличава всяка година, за да достигне до 55,7 млрд. долара, като за 2014 г. ръстът на БВП е 1,7%. На глава от населението се падат 7 712 долара. През 2013 г. инфлацията в страната е 0,9%, а през следващата 2014 г. се отбелязва процес на дефлация (-1,4%). Цените на стоките падат, но в същото време това води до понижаване на печалбите на търговци и производители, което пък, от своя страна, намалява желанието на бизнеса да инвестира и да създава нови работни места.

Графика 2. Ръст на БВП на България по години след световната икономическа криза
Източник: <<http://www.tradingeconomics.com/>>

Традиционно добре за Гърция е развита леката промишленост. Рудодобивът и алуминиевата промишленост са също добре развити. Големи ТНК са инвестирали в Гърция – „Ситроен“, „Пирели“ и др. Добре е да се отбележи, че някои от най-важните икономически ресори като железопътния и въздушния транспорт, електропроизводството са държавна собственост. За Гърция туризмът е приоритетно развиващ се. От балканските страни може би Гърция най-много пострада след световната икономическа криза. През 2009 г. „Гърция има 350 милиарда евро дългове, което отговаря на 160 процента от БВП на страната. Бюджетният дефицит не е в рамките на максимално допустимите 3 процента, а достига почти 13 на сто. През въпросната 2009 година германското правителство все още е категорично против помощите за Гърция... През 2010 г. икономиката на Гърция се свива с 5 процента. Атина получава първия помощен пакет, който обхваща 110 милиарда евро. От тях 30 милиарда са по линия на Международния валутен фонд, а над 8 милиарда отпуска Германия...“ През 2011 г. „положението на Гърция продължава да се влошава. Икономиката спада със седем процента. Падат и оценките за кредитния рейтинг на страната.“ 2012 г. „гръцката икономика отбелязва минус от 6,4 процента. Вторият помощен пакет за страната възлиза на 130 милиарда евро.“ През 2013 г. „гръцката икономика пропада с още 3,9 процента, а дълговете продължават да растат. Расте и безработицата – над половината от младите хора са без работа“. През 2014 г. се вижда „най-накрая лъч надежда. Гръцката икономика отбелязва минимален ръст от 0,6 на сто.“ През 2015 г. „провеждането на предсрочни избори става наложително, а победител в тях е лявата „Сириза“. Партийният лидер Алексис Ципрас и неговият финансов министър Янис Варуфакис започват да работят по изпълнението на предизборните си обещания – смекчаване на мерките за икономии, наложени от международните кредитори.“¹ Според данни на Световната банка БВП през 2014 г. е 238 млрд. долара, по 21 683 долара на глава. Ръстът на икономиката е 0,8%. През 2013 г. се отчита дефлация от – 1,3%. 27,3% е безработицата в Гърция по данни за 2013 г.

Графика 3. Ръст на БВП на Гърция по години след световната икономическа криза

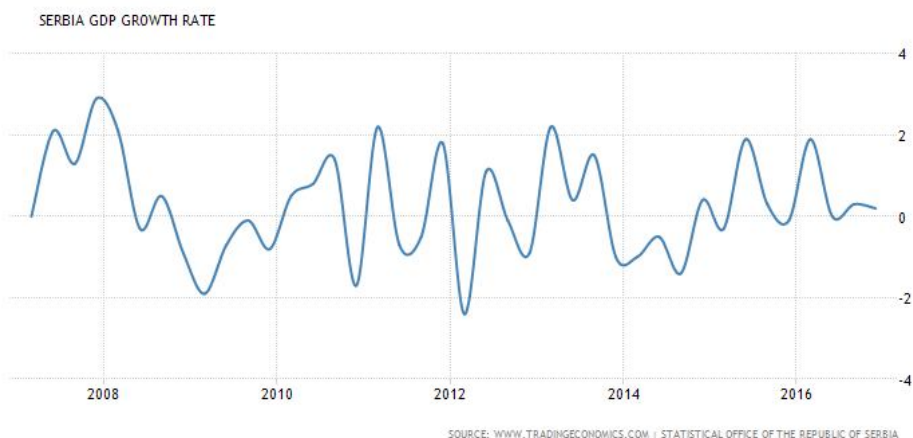
Източник: <<http://www.tradingeconomics.com/>>

¹ <http://www.dw.com/bg/как-се-стигна-до-гръцката-криза/a-18557377>

В заключение за тази група страни бихме казали, че Румъния и България запазват своето бавно, но относително стабилно, икономическо развитие. Гърция води политика за затягане на колани.

Западни Балкани

Сърбия развива добре тежката и леката индустрия, наследявайки натрупания опит на бивша Югославия. Някои производства бяха възстановени. Такъв е примерът със завода на „Фиат“ в Крагуевац, който е на стойност около 1 млрд. евро. Интересът на чуждестранните холдинги „Филип Морис“ и „Бритиш Американ Табако“ беше насочен към купуването на „Дуванска индустрия Ниш“ и „Дуванска индустрия Враня“. Туризмът в страната е добре развит. БВП на Сърбия за 2014 г. е 43,9 млрд. долара (понижение с около 1 млрд. спрямо 2013 г.), ръстът на БВП е $-1,8\%$, а на глава от населението се падат 6153 долара. За 2014 г. се отчита инфлация от $2,1\%$. По данни на Световната банка за 2013 г. безработицата в Сърбия е 22% .

Графика 4. Ръст на БВП на Сърбия по години след световната икономическа криза
Източник: <<http://www.tradingeconomics.com/>>

В Черна гора се произвеждат черни и цветни метали на базата на собствени суровини. Развити са дървообработвателната, текстилната и хранителната промишленост. Туризмът е сред приоритетите на икономиката. БВП на Черна гора е 4,6 млрд. долара, на глава се падат по 7 371 долара. Ръстът на икономиката е $1,5\%$. През 2014 г. в Черна гора се отбелязва дефлация от $-0,7\%$. За 2013 г. безработицата в страната е $19,8\%$.

Графика 5. Ръст на БВП на Черна гора по години след световната икономическа криза.

Източник: <<http://www.tradingeconomics.com/>>

В Бившата югославска република Македония е добре развита леката промишленост за сметка на по-слабо развитите металургия и машиностроене. Туризмът се развива добре през последните години. От 2012 до 2014 г. БВП на Македония расте. За 2014 г. е 11,3 млрд. долара, ръстът на БВП от -0,5% за 2012 г. е достигнал до 3,8% през 2014 г. БВП на глава от населението е 5 456 долара. През 2014 г. в Македония се отчита дефлация от -0,3%.

Графика 6. Ръст на БВП на Македония по години след световната икономическа криза.

Източник: <<http://www.tradingeconomics.com/>>

Икономиката на Босна и Херцеговина (БиХ) се развива с бавни темпове. Световната икономическа криза оказа неблагоприятен ефект върху икономиката

на страната. Все още БиХ е зависима от финансовата подкрепа на ЕС, Американската агенция за помощ, Световната банка и други организации. През последните две години ръстът на БВП е с положителни стойности, но прекалено ниски. Нужно е да бъдат направени структурни реформи. Трябва да се подсили публичното финансиране и да се създадат по-добри условия за бизнеса. БВП на БиХ за 2014 г. е 18,3 млрд. долара, по 4805 долара на глава от населението. Ръстът на БВП е 1,2%. За 2014 г. страната отчита дефлация от -0,9%. Безработицата през 2013 г. е 28,4%.

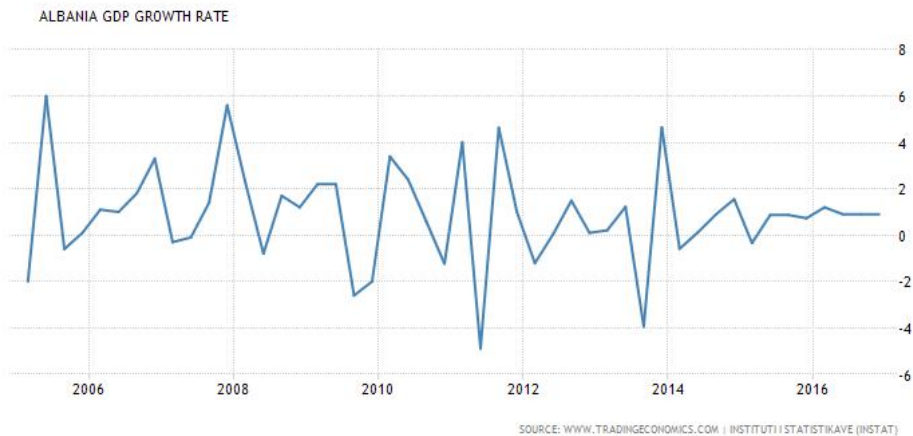

Графика 7. Ръст на БВП на Босна и Херцеговина по години след световната икономическа криза

Източник: <<http://www.tradingeconomics.com/>>

В Албания е развита черната металургия, машиностроенето (производство на трактори, машини за текстилна промишленост, кранове, двигатели и др.). Химическата промишленост се специализира в производството на соди и изкуствени торове. Земеделието е добре развито. Албания беше една от най-бързо развиващите се икономики в Европа до началото на световната финансова криза. Но след 2008 г. растежът спадна на половина и това предизвика макроикономически дисбаланс. Всичко това се отрази на работната сила, като безработицата достигна много високи нива (около 17,3% за втората четвърт на 2015 г.). Земеделието остава най-големият и най-важен сектор на Албания. От 2012 г. брутният вътрешен продукт на страната нараства значително. За 2014 г. той е 13,4 млрд. долара, по 4 619 долара на глава от населението. Ръстът на БВП е 1,9%. За 2014 г. се отчита инфлация от 1,6%. Безработицата през 2013 г. е 16%.

Графика 8. Ръст на БВП на Албания по години след световната икономическа криза.
Източник: <<http://www.tradingeconomics.com/>>

Стопанството на Косово се базира предимно на търговия и услуги, а повечето промишлени предприятия не работят. БВП на Косово за 2014 г. е 7,4 млрд. долара, покачване с около 1 млрд. спрямо 2011 г.

Графика 9. Ръст на БВП на Косово по години след световната икономическа криза.
Източник: <<http://www.tradingeconomics.com/>>

Първенци в икономическо отношение на Западните Балкани са Хърватска и Словения. Но и те изпитват негативния ефект на Световната финансова криза, което предизвиква някои структурни промени.

Хърватия е индустриално-аграрна страна. Добре развито е производството на стомана и алуминий (на базата на собствени находища на боксит). Отлично развити са леката промишленост и земеделието. Корабостроенето е отрасъл с големи традиции, който се намира в етап на тотална ликвидация.

Туризмът в Хърватска след 60-те години на ХХ в. натрупва значителен потенциал, а днес той е един от най-силно развитите и доходоносни отрасли на икономиката. „При проведено гласуване на Европейската асоциация на туроператорите в списъка на най-популярните сред туристите страни на Стария континент, на първо място е поставена Хърватия. Тя е обявена за най-интересната страна, пътуването в която доставя най-голямо удоволствие. Хърватия оглавява списъка на най-популярните туристически страни, защото разполага с неповторими природни и антропогенни ресурси, има много бързо развиващ се туристически пазар и много добро съотношение между цена и качество на туристическия продукт.“² Хърватската ривиера се простира на 1777 км от гр. Умаг до Дубровник, като включва над 70 курорта и над 500 хотела. Хърватия ежегодно посреща над 10 млн. туристи, като над 2/3 от тях са чужденци. БВП за 2014 г. е 57,2 млрд. долара (понижение спрямо 2013 г.), по 13 507 долара на глава от населението. Ръстът на икономиката е отрицателен (-0,4%). През 2014 г. в Хърватска се отбелязва дефлация от -0,2%. Делът на безработните от 2013 до 2014 г. се е увеличил с 1,9%. Така безработицата в Хърватия обхваща 17,7% от работоспособното население.

Графика 10. Ръст на БВП на Хърватия по години след световната икономическа криза
Източник: <<http://www.tradingeconomics.com/>>

Словения днес е развита в социално-икономическо отношение страна от индустриално-аграрен тип. „Макар и малка страна по територия и население, тя получи като наследство от бивша Югославия привилегировано положение на един много развит индустриален регион.“ (Димитров и др. 2006: 270). Благоприятно е географското положение на страната, защото като най-западен регион тя притежава монопол през нейната територия да преминават голяма

² Великов, В. и др. География на туризма. София, изд. „Матком”, 2007, с. 194.

част от пътническите и стоковите превози по суша от и за Централна и Западна Европа. През последните години словенската икономика пострада, но запази стабилността си до голяма степен. Причините за това са главно две. Първо, световната икономическа криза от 2008 г. застигна дори и Словения. Това се отрази върху производството, експорта и импорта на страната, а съответно и върху БВП. Второ, кризата в Еврозоната също повлия негативно на Словения, тъй като държавата е в Еврозоната от 2007 година. Последствията от кризата в Еврозоната се изразяват в рецесия, рекордна безработица, голяма инфлация, намаляване на БВП. Но въпреки всичко това словенският икономически успех се дължи на строгата бюджетна и финансова дисциплина, конкурентоспособност на износните стоки и качество на труда близко до европейското ниво. Структурата на словенската икономика е така изградена, че страната да задоволява своите нужди и да изнася висококачествени произведения (множество с чужд лиценз). Словения може да бъде сравнявана с високо развитите страни и в трите сектора на стопанството. От държавите, претърпели преход към пазарна икономика Словения е с най-добри резултати по повечето показатели и е една от най-успешно развиващите се балкански държави. От 2012 до 2014 г. БВП се увеличава, като достига до 49,4 млрд. долара, по 23 963 долара на глава. Данните за 2014 г. отчитат положителен ръст на икономиката от 2,6% (в сравнение с 2012 и 2013 г.). Безработицата обхваща 10,2% от трудоспособното население.

Графика 11. Ръст на БВП на Словения по години след световната икономическа криза
Източник: <<http://www.tradingeconomics.com/>>

Повечето страни от тази група проявяват белезите на своеобразна икономическа „сенилност“ – разбира се, с изключение на Хърватска и Словения, което е следствие от ефекта на бавната трансформация.

Заклучение

Темповете на развитие на балканските стопанства са в тясна зависимост от динамиката на световните икономически процеси и разместването на геополитическите пластове.

Необходимо е балканските стопанства да реорганизируют икономическите си дейности по нови модели, чрез които да се постигне рентабилност и конкурентоспособност на европейските и международните пазари. Може би само Румъния, Словения и Хърватска са изключения на този етап, а Гърция започва да върви по свой път към икономическо „изцеление“.

ЛИТЕРАТУРА/ BIBLIOGRAPHY

Великов и др. 2007: Великов, М., М. Стоянова, Р. Владева. *География на туризма*. София: Матком. [**Velikov i dr. 2007:** Velikov, M., M. Stoyanova, R. Vladeva. *Geografiya na turizma*. Sofia: Matkom].

Горнунг и др. 1986: Горнунг, М., Я. Машбиц, В. Максаковски, С. Раковски. *Икономическа и социална география на света*. София: Народна просвета. [**Gornung i dr. 1986:** Gornung, M., Y. Mashbits, V. Maksakovski, S. Rakovski. *Ikonomicheska i sotsialna geografiya na sveta*. Sofia: Narodna prosveta].

Димитров и др. 2006: Димитров, Е., И. Владев, М. Стоянова. *География на Балканските страни*. Шумен: Епископ Константин Преславски. [**Dimitrov i dr. 2006:** Dimitrov, E., I. Vladev, M. Stoyanova. *Geografiya na balkanskite strani*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski].

Дончев, Пенерлиев 2003: Дончев, Д., М. Пенерлиев. *Геоикономика*. Шумен: Епископ Константин Преславски. [**Donchev, Pernerliev 2003:** Donchev, D., M. Pernerliev. *Geoikonomika*. Shumen: Episkop Konstantin Preslavski].

Кръстев и др. 2007: Кръстев, К., Е. Лозанов, Д. Дончев, Хр. Каракашев, С. Карастоянов, С. Живкова-Докова, Д. Терзийска. *Геоикономика*. София: Стопанство. [**Krastev i dr. 2007:** Krastev, K., E. Lozanov, D. Donchev, Hr. Karakashev, S. Karastoyanov, S. Zhivkova-Dokova, D. Terziyska. *Geoikonomika*. Sofia: Stopanstvo].

Русев 2008: Русев, М. *Обществена география*. София. [**Rusev 2008:** Rusev, M. *Obshtestvena geografiya*. Sofiya].

Русев 2007: Русев, М. Типологична класификация на страните в света. // *Годишник на софийския университет „Св. Климент Охридски“*, кн. 2, т. 98. [**Rusev 2007:** Rusev, M. Tipologichna klasifikatsiya na stranite v sveta. // *Godishnik na sofийskiya universitet „Sv. Kliment Ohridski“*, kn. 2, t. 98].

<<http://www.dw.com/bg/как-се-стигна-до-гръцката-криза/a-18557377>> (Посетен на 17.09.2015 г.)

<https://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2015/eur/eng/pdf/erei_sr_030915.pdf> (Посетен на 18.09.2015 г.)

<<http://www.tradingeconomics.com/>> (Посетен на 15.09.2015 г.)

<<http://www.worldbank.org/>> (Посетен на 14.09.2015 г.)